

Griffzungenschwerter

Inventarisnummer 1946/VIII-1 : gemeines Griffzungenschwert

Esther Scheele
S1221477

Studiejaar 2010/2011, semester I, Bronnenonderzoek Pre- en Protohistorie

---

Grip tongue or flange hilted swords are a kind of weapon that is a very recognizable artefact for the Late Bronze Age in Europe. These swords are found all over Europe in different contexts, be it graves, hoards or as depositions in rivers and bogs. They are divided into many different types; each country has its own more or less distinct typology. Due to the differences in the contexts they are found in we assume that their use and social meaning was variable, depending on the social and economic circumstances at that time in a specific area.

---

1. Inleiding

Het uitgangspunt voor dit artikel is een object uit de collectie van het Groninger Instituut voor Archeologie (GIA) waar weinig meer van bekend is dan wanneer en waar het werd gevonden en hoe het in de collectie terecht is gekomen. Door het object te beschrijven en in context te plaatsen zal een beeld geschetst worden van wat voor soort object dit is, wat de parallellen zijn, wat het verspreidingsgebied van deze objectcategorie was, in welke context deze objecten worden aangetroffen en wat de sociale betekenis van deze objecten kan zijn geweest.

1.1 Inventarisnummer 1946/VIII-1

1.1.1 Object

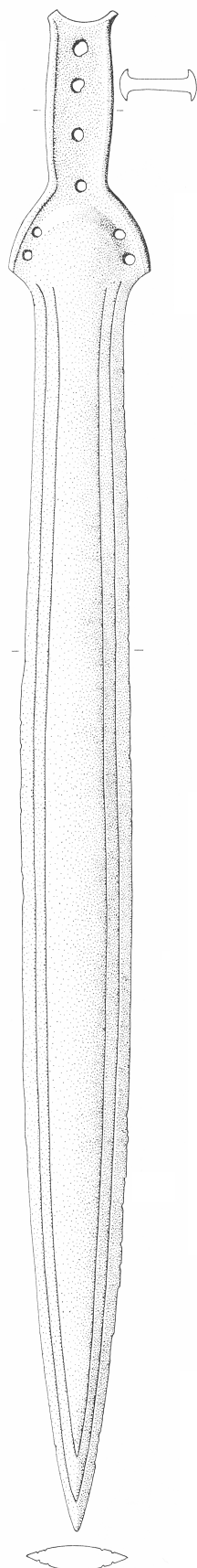
Volgens het inventarisboekje is dit object in augustus 1946 als schenking in de collectie van het toenmalige BAI gekomen. Het is door de directie van het Nemzeti Múzeum te Boedapest geschonken aan de heer J.F. Baron van Heerdt uit Baarn na een gezamenlijk uitgevoerde opgraving. Het object is een zwaard, bestaande uit brons dat aan één stuk gesmeed is en heeft een lengte van 56,8cm,

waarvan het gevest 9,8cm beslaat en de kling 47cm. Op het breedste gedeelte is de kling 4,2cm breed en 0,8cm dik. De decoratie op het overige deel van het zwaard bestaat uit een reliëf verschil op de kling. Het gevest heeft meerdere gaten waar met (klink)nagels het handvat bevestigd was (Afb. 1).

1.1.2 Interpretatie

De interpretatie in het inventarisboekje luidt *Griffzungenschwert*. De in 1931 door E. Sprockhoff opgestelde typologie van deze soort zwaarden wordt ook tegenwoordig nog als leidraad gebruikt voor de typologisering van deze materiaal-categorie (Sprockhoff 1931). Als we deze typologie aanhouden behoort dit zwaard tot de categorie *gemeine Griffzungenschwerter* (Sprockhoff 1931, pp. 13 – 21, Tafel 7.3). Hij beschrijft deze zwaarden als volgt:

Das gemeine Griffzungenschwert besitzt nicht die Bestimmtheit in der Linienführung, die für die alten Griffzungenschwerter kennzeichnend war. Die Zunge ist gewöhnlich weder stark ausgebaucht, noch so ausgeprägt gerade wie bei jenen, dazu ist sie in der Regel mit niedrigen Rändern versehen. Die Schultern zeigen

weder die glockenförmige Wölbung noch den scharfen dreieckigen Umriß, sondern hängen im allgemeinen schlapp herunter, und ebenso weich erscheint der Übergang zur Klinge.

Sprockhoff 1931, p. 13

Deze beschrijving, in combinatie met de afbeelding op Sprockhoffs Tafel 7.3, lijkt van toepassing te zijn op het object met het inventarisnummer 1946/VIII-1. De algemene typologie van Sprockhoff is de basis waarop verschillende onderzoekers typologieën voor delen van Europa hebben opgesteld. Het hier behandelde zwaard stamt uit Hongarije, waarvoor T. Kemenczei in 1988 een uitgebreide typologie heeft opgesteld (Kemenczei 1988). Volgens deze typologie behoort dit exemplaar tot de categorie *Griffzungen-schwerter Typ C2* (Kemenczei 1988, pp. 56-58, Tafel 32, nr. 292).

1.1.3 Context

In het inventarisboekje staat dat het object in 1926 gevonden is in de buurt van het plaatsje Sarkad in Hongarije, de opgraving wordt aangegeven als "Sarkad Peckesvat". Dit is niet correct, de juiste naam van de opgraving is Sarkad Peckes Vár. Deze opgraving werd in 1925 uitgevoerd door F. Tompa. In zijn publicatie van 1937 vermeld hij dat op de vindplaats één cultuurlaag is aangetroffen, waarin aardewerk met spiraalvormige- en cannelureversiering is gevonden. Ook het zwaard wordt genoemd (Tompa 1937, p. 98). De gegevens hiervan zijn echter tot nu toe nog niet verder gepubliceerd (Kovács & Stan-czik 1988, p. 19, p. 23). De foto die in de publicatie van Tompa getoond wordt (Tompa, 1934/35, Tafel 47, object 1) laat zien dat de afstaande einden van het ge-vest ten tijde van de foto nog langer wa-ren en ook de kling lijkt minder bescha-digd te zijn dan ze nu is.

Afb. 1: Object 1946/VIII-1
(uit: Kemenczei 1988, Tafel 32)

2. Griffzungenschwerter

Zwaarden, wapens met een snede langer dan 30cm, verschijnen in de vroege bronstijd in het Scandinavisch gebied en het Karpatisch Bassin en verspreiden zich over de rest van Europa in de loop van de midden-bronstijd. Ze worden onderverdeeld in twee hoofdcategorieën: *Vollgriffschwerter*, zwaarden waar zowel de snede als ook het heft uit massief brons was gesmeed en *Griffzungenschwerter*, zwaarden die eveneens van massief brons waren gesmeed, maar waar, op de tong die het handvat vormde, plaats was voor het bevestigen van een heft van been of hout (Harding 2000, p. 277). Een inventarisatie door Harding toont dat, met uitzondering van Hongarije, waar beide soorten evenredig vertegenwoordigd zijn, en Denemarken en Noord Duitsland waar de *Vollgriffschwerter* in de meerderheid zijn, de *Griffzungenschwerter* duidelijk vaker voorkomen dan de *Vollgriffschwerter* (Harding 2000, pp. 279 – 280, table 8.1)(Tabel 1)¹. Sprockhoff deelt de *Griffzungenschwerter* in vijf categorieën in met elk hun eigen onderverdeling: *alte-*, *gemeine-* en *junge Griffzungenschwerter*, het Midden Europese *Griffzungenschwert* en Hallstattzwaarden. Op deze indeling hebben sindsdien meerdere onderzoekers opgebouwd en publicaties over zwaardtypologieën voor verschillende delen van Europa gepubliceerd^{II}. Dit geeft enerzijds een verfijnder beeld van de ontwikkeling van dit zwaardtype en diens verspreiding, maar heeft anderzijds gezorgd voor een explosieve toename van de hoeveelheid verschillende typen. Dit kan de interpretatie bemoeilijken en komt de overzichtelijkheid van de typologie niet altijd

¹ Hierbij moet een kanttekening worden geplaatst, in zijn tekst vermeldt Harding dat Hongarije de enige uitzondering is waar de *Griffzungenschwerter* niet duidelijk in de meerderheid zijn (Harding 2000, p. 279), dit roept de vraag op of hij het niet relevant vond te vermelden dat dit in Denemarken en Noord Duitsland eveneens het geval is, of dat er een fout in zijn tabel zit.

^{II} Cowen 1951; Schauer 1971; Kemenczei 1988; Bader 1991; Harding, 1995; Wüstemann 2004

Land	<i>Griffzungenschwerter</i>	<i>Vollgriffschwerter</i>
Zwitserland, Oostenrijk en Z. Duitsland	672 (58%)	489 (42%)
Italië	167 (72%)	65 (28%)
Roemenië	273 (77%)	80 (23%)
Hongarije	226 (53%)	202 (47%)
voorm. Joegoslavië	183 (78%)	51 (22%)
Denemarken en N. Duitsland	604 (48%)	641 (52%)
Engeland	641 (97%)	19 (3%)
Ierland	624 (100%)	0 (0%)

Tabel 1: Verhouding *Griffzungenschwerter* vs. *Vollgriffschwerter* in Europa (naar Harding 2000, p. 280, Table 8.1)

ten goede. Onder andere vanwege het feit dat de verschillende auteurs voor hun gebied eigen type aanduidingen bedenken, terwijl de bedoelde zwaardvorm in meerdere gebieden voorkomt. In dit artikel zal ik mij, waar de gegevens dit toelaten, vooral concentreren op de *gemeine Griffzungenschwerter Typ II a* (Sprockhoff 1931, pp. 13 – 21), met de nadruk op het Hongaarse *Typ C2* naar de typologie van Kemenczei (Kemenczei 1988, pp. 56 – 58, Tafel 31 – 33) daar object 1946/VIII¹ tot dit type behoort. Ik heb er voor gekozen de relatief oude indeling en benaming van Sprockhoff aan te houden. Dit omdat de na hem komende onderzoekers, die ieder voor hun eigen gebied een gedetailleerdere indeling gemaakt hebben en daarbij vaak voor elk ondertype een eigen benaming hebben gekozen, wel steeds weer teruggrijpen op zijn indeling als overkoepelende indeling voor hun ondertypen.

2.1 Gemeine Griffzungenschwerter Typ IIa en het Hongaarse Type C2

2.1.1 Object

Zoals in de voorgaande paragraaf vermeldt, is het hoofdkenmerk dat *Griffzungenschwerter* van *Vollgriffschwerter* onderscheidt het feit dat het gevest niet compleet uit het massieve brons gevormd is waar de kling uit gesmeed is. In plaats daarvan is op de plek van het gevest slechts een bronzen tong met (klink)nagel gaten aanwezig. De randen van deze tong staan licht omhoog (Sprockhoff 1931, p. 13) en bieden zo samen met de (klink)-

nagels houvast aan de ingelegde delen van het gevest die hier werden bevestigd. Deze ingelegde delen bestonden uit organisch materiaal, waarschijnlijk been of hout (Harding 2000, p. 278). Bij het *gemeine Griffzungenschwert* zijn de vormen van het zwaard en het deel waar het heft bevestigd kan worden zijn niet zo uitgesproken als bij de oudere *Griffzungenschwerter*. De overgang van heft naar kling (de schouder) is duidelijk minder geaccentueerd en ook de kling zelf heeft een minder uitgesproken vorm dan bij de oudere varianten (Sprockhoff 1931, p. 13). Het type C2 van Kemenczei is onderdeel van het type IIa Sprockhoff. Waar zijn type C1 de door Sprockhoff beschreven zwak geaccentueerde vorm heeft, waar gevest, schouder en kling bijna in één lijn doorlopen (Kemenczei 1988, p. 53), onderscheidt hij het type C2 als apart type omdat hier de accenten die de onderdelen van elkaar scheiden duidelijk-er aanwezig zijn. De overgang van kling naar gevest, de zgn. *Griffplatte*, heeft bij dit type een duidelijkere welving, waar-door de vorm van het zwaard als geheel minder rechthoekig is als bij het type C1 (Kemenczei 1988, p. 56).

2.1.2 Datering

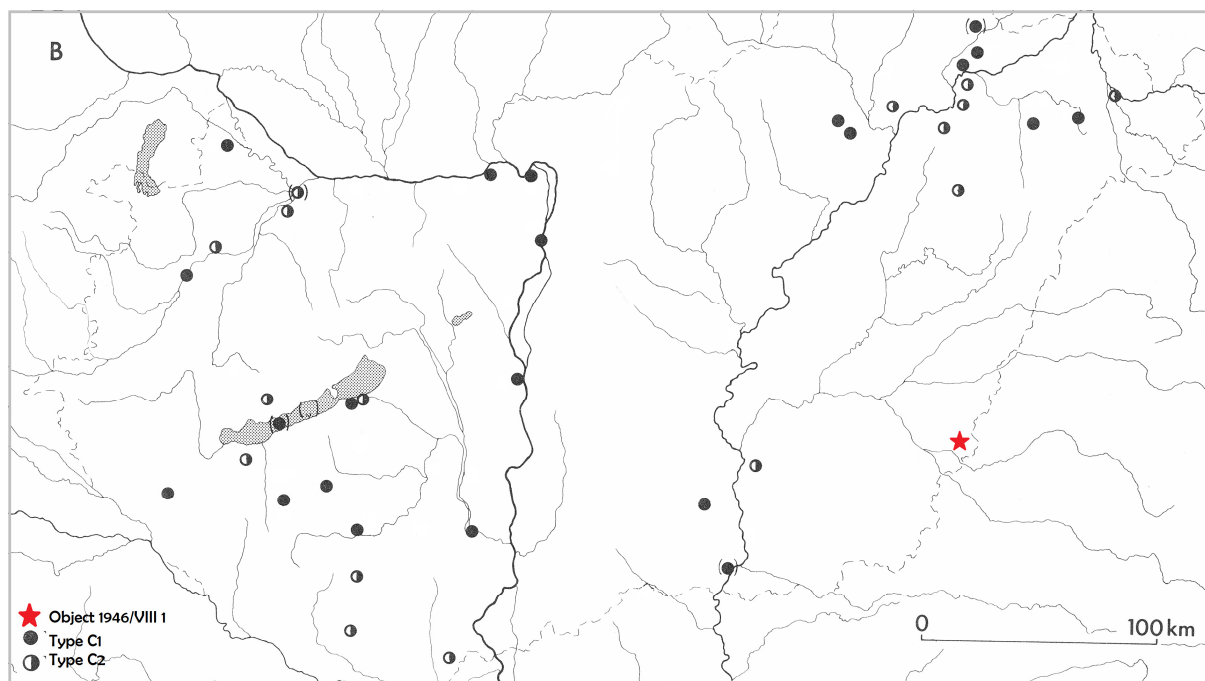
De dateringen die aan de chronologie van de *Griffzungenschwerter* gekoppeld zijn, berusten op de datering van de vondst-complexen waar de zwaarden in worden aangetroffen. Grof gezegd komen zwaarden van het type IIa tijdens de gehele eerste helft van de urnenveldenperiode in Centraal-Europa voor. De zwaarden verschijnen voor het eerst in contexten die in de Bronstijd D (1400 – 1200 v. Chr.) gedateerd worden^{III} (Sprockhoff 1931, p. 18) en de vondsten lopen door tot en met contexten die tot in de periode Hallstatt A1 en A2 (1250 – 1050 v. Chr.) behoren (Sprockhoff 1931, p. 19). Voor het bepalen van de datering van Kemenczei's type C2 moeten we de koppeling maken naar de chronologie die

in het Hongaars gebied gebruikt wordt. Helaas zijn voor dit gebied verschillende chronologieën in gebruik (Harding 2000, pp. 12 – 13). Kemenczei maakt in zijn publicatie gebruik van de chronologie die opgesteld is door Mozsolics, daarom zal ik deze hier voor het gemak ook aanhouden. Een deel van de zwaarden van het type C2 kan men aan de hand van de begeleidende vondsten goed dateren. Het oudste exemplaar van dit type is aangetroffen in een depotvondst die in de Uriu-Ópályi-Depotgroep (periode IV b) wordt gedateerd (Kemenczei 1988, p. 58), dit komt overeen met een Bronstijd D datering volgens Reinecke. Het merendeel wordt echter aangetroffen in contexten van de opvolgende periode V a – c Aranyos / Kurd / Gyermely (Hallstatt A1 – A2). Enkele exemplaren komen nog voor in vondstgroepen uit de Hajdúböszörmény-Szentes-Depothorizont (Hallstatt B1), maar deze vondsten kunnen als erfstukken geïnterpreteerd worden (Kemenczei 1988, p. 58). Hieruit kan geconcludeerd worden dat de overwegende gebruiksperiode van dit type zwaarden in de vroege urnenveldenperiode valt (1400 – 1050 v. Chr.).

2.1.3 Ruimtelijke verspreiding

In de late bronstijd komen *Griffzungenschwerter* voor in grote delen van Noord West en centraal Europa. De dichtheid van het voorkomen van de zwaarden verschilt sterk per gebied, in Denemarken en Noord Duitsland alsook in Ierland is de dichtheid zeer groot, in Italië en voormalig Joegoslavië komen duidelijk minder van deze artefacten voor in verhouding tot de oppervlakte van het gebied (Harding 2000, p. 280, Table 8.1). Het onderzoek van Sprockhoff toont een duidelijke clustering van *Griffzungenschwerter* van het type IIa in Denemarken en Noord Duitsland (Sprockhoff 1931, p. 19, Tafel 28), hetgeen overeenkomt met de veel jongere gegevens van Harding. Sprockhoff betreft de eilanden niet bij zijn analyse en de door Burgess en Colquhoun uitgevoerde analyse van de zwaarden in

^{III} Datering gebaseerd op de chronologie van Reinecke zoals beschreven in Harding 2000, pp. 10 – 18.

Afb. 2: Verspreiding van de Griffzungenschwerter type C1 en C2 in Hongarije
(naar Kemenczei 1988, Tafel 57)

Engeland (Burgess en Colquhoun 1988) toont slechts drie zwaarden die overeenkomen met Sprockhoffs type IIa, in Engeland wordt hiervoor de benaming “type Reutlingen” gebruikt (Burgess en Colquhoun 1988, plate 120). De publicatie van Eogan over bronzen zwaarden in Ierland (Eogan 1965) lijkt geheel geen parallellen op te leveren voor het type IIa, hierbij kan echter niet uitgesloten worden dat het niet vinden van parallellen kan liggen aan de onoverzichtelijkheid van deze catalogus en de, in vergelijking met de andere publicaties, relatief ruwe tekenstijl met weinig oog voor detail. Kemenczei stelt in zijn publicatie dat het type C2 is ontwikkeld uit het type C1 en dat het verspreidingsgebied gelijk is (Kemenczei 1988, p. 56). Deze zwaardvorm kwam tijdens zijn gebruikperiode over het hele Karpatenbekken in gelijkmatige dichtheid voor. Afbeelding 2 toont de verspreiding van type C1 en C2 in Hongarije.

Op de dichtheid van het voorkomen van de zwaarden kunnen verscheidene factoren van invloed zijn. Gebieden als Denemarken, Ierland en Hongarije hebben over het algemeen een grote dichtheid in de hoeveelheid artefacten van metaal die daar worden aangetroffen, hetgeen een

indicatie is dat in deze regio's metaalbewerking een veel verbreid beroep was en er voldoende mensen aanwezig waren met de kennis en kunde om deze objecten te produceren (Harding 2000 p. 279). Er zijn ook andere factoren die van

belang kunnen zijn geweest voor de verspreiding van de objecten. Deze kunnen van materiële aard zijn, zoals de beschikbaarheid van de ruwe materialen die nodig zijn voor de productie of van sociale aard. Hierbij kan gedacht worden aan hoe belangrijk het zwaard was in de oorlogsvoering of andere sociale interacties van een bepaalde groep mensen. (Harding 2000, p. 280). Een factor die in de archeologie nooit mag worden uitgesloten bij het onderzoeken van verspreidingspatronen is de intensiteit en het soort onderzoek dat is uitgevoerd naar een bepaalde categorie objecten in de verschillende gebieden. Deze factoren zijn van grote invloed op de hoeveelheid objecten die voor de analyse beschikbaar zijn en hun verspreiding over de diverse gebieden.

2.1.4 Vondstcontexten

Sprockhoff beschrijft de vondstomstandigheden van *gemeine Griffzungenschwerter*

van type IIa als “*wenig abwechslungsreich*”. Ten tijde van zijn onderzoek kwam het merendeel van deze zwaarden uit grafcontexten, hoofdzakelijk grafheuvels. Slechts enkele exemplaren waren aangetroffen in bronsdepots of als depositie in rivieren of moerassen (Sprockhoff 1931, p. 14). Het beeld dat Kemenczei voor Hongarije schetst voor het type C2 wijkt hier duidelijk van af. In dit gebied komen de zwaarden voornamelijk uit bronsdepots, zowel compleet als ook in gefragmenteerde vorm. Maar ook hier worden de zwaarden naast de depotvondsten eveneens in grafcontexten en als depositie in rivieren aangetroffen (Kemenczei 1988, p. 55). Een duidelijk onderscheid ten opzichte van de gegevens van Sprockhoff doet zich voor bij de grafvondsten. Waar bij de door Sprockhoff bekeken exemplaren de hoeveelheid zwaarden die werd aangetroffen in inhumatiegraven bijna gelijk is aan het aantal exemplaren aangetroffen in crematiegraven (35 vs. 40 exemplaren) (Sprockhoff 1931, p. 15), zijn de door Kemenczei bestudeerde zwaarden uit grafcontexten allen afkomstig uit crematiegraven en zonder uitzondering door vuur beschadigd. Dit doet vermoeden dat ze met hun eigenaar op de brandstapel gelegd en verbrand werden (Kemenczei 1988, p. 55). De rest van Europa toont een eender gevarieerd beeld als beschreven door Sprockhoff en Kemenczei, in alle gebieden worden de zwaarden zowel als grafvondst, als depotvondst en als rivier- / moerasvondst aangetroffen. Hoewel er wel onderlinge verschillen tussen de verschillende delen van Europa bestaan, zoals al werd vermeld komen in Hongarije de meeste zwaarden uit bronsdepots, terwijl in Groot Brittannië de meeste zwaarden uit rivieren en moerassen afkomstig zijn (Harding 2000, p. 280).

2.1.5 Sociale betekenis

Het verschil in de contexten waarin de *Griffzungenschwerter* worden aangetroffen geeft al een indicatie dat de zwaarden meerdere sociale betekenissen hadden, afhankelijk van de sociale en economische omstandigheden ten tijde van

de depositie (Harding 2000, p. 280). In Groot Brittannië treffen we de zwaarden voornamelijk aan in rivieren en moerassen, dit duidt op depositie met een bepaalde reden (Harding 2000, p. 280). Burgess en Colquhoun halen dit ook aan in hun publicatie Het enige exemplaar van de drie zwaarden van het type Reutlingen in Engeland waarvan de herkomst bekend is, komt uit de Theems bij Battersea (Burgess en Colquhoun 1988, p. 25). Dit duidt op een meer rituele betekenis van de zwaarden dan bijvoorbeeld in Hongarije. Hier worden zwaarden van het type C1 en 2 voornamelijk aangetroffen in bronsdepots (Harding 2000, p. 280; Kemenczei 1988, p. 55), wat er op duidt dat de zwaarden, net als de andere bronzen artefacten waarmee ze werden begraven, gebruiksvoorwerpen waren die werden beoordeeld op hun materiële waarde, het brons. Dit blijkt ook uit feit dat in deze bronsdepots ook vaak zwaardfragmenten zijn aangetroffen die bedoeld waren voor omsmelten (Kemenczei 1988, p. 55). Geheel zonder verdere betekenis dan hun materiële waarde waren ze ook hier niet, de in graven aangetroffen zwaarden waren met hun eigenaar gecremeerd en er zijn ook vijf exemplaren bekend die in rivieren gevonden zijn, hetgeen aantoont dat ze ook als rituele depositie werden gebruikt (Kemenczei 1988, p. 55). Als we de interpretatie van de sociale waarde toepassen op zwaarden uit de bronstijd in het algemeen zien we in Denemarken een tegenstelling tussen meermaals geslepen exemplaren en exemplaren die nog geheel gaaf en duidelijk nooit gebruikt zijn. De zwaarden met veel en duidelijke gebruikssporen zijn meestal de *Griffzungenschwerter* waartegen de *Vollgriffschwerter* maar zelden beschadigingen door gebruik hebben (Harding 2000, p. 280). Hieruit zou men kunnen afleiden dat de *Griffzungenschwerter* voornamelijk gebruiksvoorwerpen waren die ook wel als ritueel voorwerp werden gebruikt en de *Vollgriffschwerter* hoofdzakelijk een rituele functie hadden en zelden of nooit als gebruiksvoorwerp dienden.

3 Conclusie

Griffzungenschwerter kwamen in de vroege bronstijd in bijna geheel Europa voor en lijken een belangrijke functie in de samenleving te hebben gehad. Zowel in economische zin (bronsdepotvondsten), in sociale zin (wapens) als in rituele zin (grafvondsten en rituele deposities in natte contexten). De functie en sociale waarde van de *Griffzungenschwerter*, als ook van de *Vollgriffschwerter*, schijnt per regio te verschillen. Dit kan afhankelijk zijn van de sociale omstandigheden, waren wapens als zwaarden in dat gebied nodig voor (structurele) oorlogsvoering, of slechts ter verdediging in onvoorziene situaties? Ook de economische omstandigheden waren van belang voor het gebruik van de zwaarden, hoe eenvoudig was brons verkrijgbaar en waren er genoeg mensen die de kennis hadden dit materiaal dusdanig te bewerken dat een bruikbaar (of mooi) zwaard het eindproduct was?

Bibliografie

Burgess, C.B., Colquhoun, I., 1988. *Bronzefunde, Abteilung IV · Band 5: The Swords of Britain*. Verlag C.H. Beck, München

Harding, A.F., 2000. *European Societies in the Bronze Age*. University Press, Cambridge

Kemenczei, T., 1988. *Prähistorische Bronzefunde, Abteilung IV · Band 6: Die Schwerter in Ungarn*. Verlag C.H. Beck, München

Kovács, T., Stanczik, I., 1988. *Bronze Age tell settlements of the great Hungarian plain*. Magyar Nemzeti Múzeum, Boedapest

Sprockhoff, E., 1931. *Die Germanischen Griffzungenschwerter*. Walter de Gruyter & Co, Berlin und Leipzig

Tompa, F., 1937. 25 Jahre Urgeschichtsforschung in Ungarn 1912 – 1936. 24./25. *Bericht der Römisch-Germanischen Kommission 1934/35*. Reichsverlagsamt Berlin. pp. 27 – 127